

Н. І. Станіславчук,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ЖАНРОВІ ФОРМИ І МОДИФІКАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДРАМИ Г. ПІНТЕРА

У статті розглядається жанр як один з елементів систематизації літературного матеріалу та жанроутворюючі фактори. Прослідковується поділ творів Г. Пінтера за жанрово-тематичним принципом на «ранні комедії загрози і манери», соціально-психологічні драми, політичні твори, п'єси спогади, або «час грає». Розглядається модифікація «політичної» драми та її особливості.

Ключові слова: жанр, літературний жанр, політична драма, «драма страху», соціально-психологічна драма, п'єси-спогади.

GENRE FORMS AND THE MODIFICATION OF POLITICAL DRAMA BY H. PINTER

The article examines genre as part of the systematization of literary material and factors of genre formation. Pinter's works can be divided by genre and thematically into early comedies of threats and manners, social and psychological dramas, political works, and plays of memory. In this article we consider the modification of political drama and its features.

Since the question of the genre attribution of the plays by Harold Pinter remains open, different researchers define them as antiplays, metaphysical dramas, lyrical and philosophical dramas, even as psychological plays. The early absurdist works of by H. Pinter were called «the drama of fear», in which the real and the unreal merge, passing one into the other.

Pinter's plays can be divided into two groups, basing on genre grounds: «the dark tragicomedies», populated by mysterious characters, whose conversations parodied the conventional forms of human communication and «the metaphysical dramas».

Political themes in the works of Harold Pinter arose quite late, in the 1980s and 1990s. The prominent feature of these dramas is the combination of generalization and concretization: on the one hand, the characters are always individual, real, the author doesn't seek to show them as the examples of a class, a party, a country, or an organization (here he departs from the tradition of political genre, where behind the puppet characters specific political forces are hidden). On the other hand, the real historical event is hazy and generalized.

Key words: a genre, a literary genre, a political drama, «a drama of fear» a social-psychological drama, play-memories.

ЖАНРОВЫЕ ФОРМЫ И МОДИФИКАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДРАМЫ Г. ПИНТЕРА

В статье рассматривается жанр как один из элементов систематизации литературного материала и жанрообразующие факторы. Прослеживается разделение произведений Г. Пинтера по жанрово-тематическому принципу на «ранние комедии угрозы и манеры», социально-психологические драмы, политические произведения, пьесы воспоминания, или «время играет». Рассматривается модификация политической драмы и ее особенности.

Ключевые слова: жанр, литературный жанр, политическая драма, «драма страха», социально-психологическая драма, пьесы воспоминания.

Постановка проблеми. Світ драми, її проблематика і поетика, як би драматургія ні взаємодіяла з іншими жанрами мистецтва, завжди своєрідний. З моменту зародження драма зверталася до свого, тільки їй підвладному життєвому «матеріалу», надихалася своїми поетичними ідеями, вирішувала свої питання, накопичуючи необхідні для цього форми художньої виразності. Відповідаючи певним духовно-естетичним, суспільним потребам, драма своїми шляхами йшла до досягнення цілей, їй призначених. Новий виток розвитку англійської драматургії припав на середину 1950-х, коли в театральне життя країни прийшло нове покоління драматургів, охрещених критиками «сердитими молодими людьми», і тому новітні твори вимагають наукової рефлексії

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Драматургія Пінтера досліджувалася російськими літературознавцями В. Бабенком, Н. Соловйовою, Ю. Фрідштейном, М. Кореневою та ін. Вони, як і англійські автори монографій та статей А. Хінчліфф, Дж. Р. Тейлор, В. Керр, об'єктом яких є творчість драматурга, здебільшого розглядають лише окремі аспекти його п'єс.

Метою даної статті є визначити жанрову приналежність творів Г. Пінтера та прослідкувати особливості політичної тематики його творів.

Виклад основного матеріалу. Літературний жанр (фр. *genre* – рід, вид) – тип літературного твору, один із головних елементів систематизації літературного матеріалу, класифікує літературні твори за типами їх поетичної структури [6, с. 406–407].

Жанр – це точка зору, мовленнєва установка, за Бахтінім. Він знаходиться в безперервному становленні, мінливий і схильний до різного роду взаємодій. Слідом за Р. Д. Гачевим, ця категорія розуміється як «певна літературна конструкція змісту», як «змістовна форма» [3, с. 21]. У Словнику літературознавчих термінів Ю. Б. Борєв каже, що жанр визначається чотирма жанроутворюючими факторами:

- 1) тематикою;
- 2) кутом зору і ставленням автора;
- 3) модусом художності (у ряді досліджень ця жанрова характеристика називається пафосом або настроєм);
- 4) традицією.

Звідси випливає, що виявлення жанрових особливостей слід пов'язувати з характеристикою теми і пафосу, в якому висловлена точка зору автора на предмет зображення [1, с. 405–406]. Наступний жанроутворюючий фактор – точка зору і ставлення автора, – передбачає виявлення авторської позиції (прихованої або явної, авторської тенденційності чи об'єктивності, активності чи пасивності, його пафосу), ролі авторського погляду на матеріал і персонажа для завершення художньої цілісності твору, а також комунікативну установку драми [9, с. 15].

При аналізі модусу художності драм, їх пафосу і провідного настрою проступають риси різних жанрових модифікацій соціально-психологічної драми та інших жанрів, які розробляються Гарольдом Пінтером.

Оскільки, питання про жанрову приналежність п'єс Гарольда Пінтера залишається відкритим, різні автори їх трактують як і антип'єсами (М. Есслін), і метафізичними драмами (М. Швидкой), і лірико-філософськими драмами (В. Г. Бабенко), і психологічними п'єсами (А. Н. Таланова). Ранні абсурдистські твори Г. Пінтера називали «драма страху», де реальне і ірреальне змикаються, переходять одне в інше [4, с. 277–280].

П'єси Пінтера за жанровим ознакою поділяються на дві групи: «похмурі трагікомедії» (населені загадковими персонажами, чий розмови пародіювали звичайні форми людського спілкування) і «метафізичні драми» (п'єси про шляхи до невідомої мети). За жанрово-тематичним принципом твори Г. Пінтера можна поділити на 4 групи:

1. «Ранні комедії загрози і манери», де абсурдська тематика і поетика з'єднується з темами, мотивами і принципами, що розробляються «сердитими молодими людьми» («Легкий біль», «Кімната»);
2. соціально-психологічні драми, де поєднується чеховський «ліризм», підтекст, соціальна проблематика і умовний, кілька схематичний психологізм («Колекція», «Коханець», «Мовчання»);
3. політичні твори (трагікомедії, політизовані замальовки і буфонади і т.д.), які в західній критиці відносять до жанру політики («Новий світовий порядок», «На доріжку»);
4. п'єси спогади, або «час грає» – це драми (звичай пізнього періоду), в яких головною діючою силою стає час і найбільш явно звучить основна тема всієї творчості Г. Пінтера – минуле, його вплив на сьогодення і особистість людини («Зрада», «Пам'ятаючи минуле»).

Свою письменницьку кар'єру Пінтер починав разом з «сердитими молодими людьми», які називали драми «нової хвили». Драматург не відкидає дійсність, вона завжди складає основу його творів. Пінтер часто звертається до тем життя низів, бездомних, прислуги, докладно описує побутові сцени, але в той же час за кожною деталлю або розмовою прихований психологічний або символічний підтекст, який починає «працювати» по ходу розвитку дії [7, с. 84].

Політична тематика зазвучала в творчості Гарольда Пінтера досить пізно, в 80-ті – 90-ті роки. Особливістю цих драм є поєднання узагальнення і конкретизації: з одного боку, персонажі завжди індивідуальні, реальні, автор не прагне показати на їхньому прикладі клас, або партію, або країну, або організацію (в цьому він відступає від традиції політичного жанру, де за ляльковими, маріонетковими персонажами ховаються конкретні політичні сили). А з іншого боку, реально історичну подію розмито, узагальнено. Це могло статися будь-коли, будь-де. Тому створені ним твори наближаються до жанру притчі, коли повчальність, мораль приховані іносказанням, трактування багатозначна при однозначності моральної установки, пробудити приховані страхи і почуття невлаштованості людини в світі, його самотність і слабкості. Пінтер руйнує значення традиційних англійських концептів: будинок, сім'я. Персонажі позбавлені відчуття безпеки і захищеності: ні в своїй родині («Прах до праху» (1996)), ні на вулиці («Новий світовий порядок» (1991)), ні в своїй державі («На доріжку» (1984)), ні в світі («Гірська мова» (1988)) немає для них спокійного куточка, куди б не могли в будь-яку хвилину вторгнутися сторонні і позбавити їх дітей, життя і навіть права розмовляти рідною мовою.

Англійський драматург наповнює свої політичні твори гумором, похмурим і низьким. Гра слів, буфонада, пісні, авторська іронія, смішні невідповідності відтіняють моторошне зміст п'єс. Комічні за формою політичні драми залишають в глядачах відчуття жаху і страху. Фарс наповнений похмурих трагедійним змістом [5, с. 19].

Політична драма відображала події, що відбувалися в даний момент, так і в подальшому. Для прикладу, зауважимо, що в драмі «Прах до праху» присутні образи Другої світової війни, нацистської окупації і терору. Ці образи з'являються в спогадах героїні як її власні, хоча автор вказує, що Ребеці за 40, а час дії – 1996 рік. Отже, вона не могла бути їх свідком. «З моєї точки зору, ця жінка просто не дає спокою всьому світу, вона народилася від тих звірств, які відбулися. Насправді вони ніби стають частиною її власного досвіду, хоча насправді вона не відчувала їх сама. Ось і весь перегляд вистави». [10, с. 80]

В іншій драмі («На доріжку») перед глядачем розгортаються жахливі картини допиту і тортур, ми дізнаємося, що якась релігійно-урядова організація заарештує сім'ю, яка намагалася втекти з країни, знущається над членами сім'ї і навіть вбиває дитину. Тепер уже глядач відчуває протиріччя, побачивши подібні дії персонажів у сучасних і знайомих йому умовах. Образ садиста-фанатика Ніколаса співвідноситься як з нацизмом та з релігійними настроями. Автор навмисно розмиває кордони образу, що надає його твору притчовий, буттєвий характер.

Позачасовість драм Гарольда Пінтера призводить до осмислення того, що в подіях, що відбуваються, винен не час, а сама природа людини. У п'єсах цієї жанрової модифікації персонажі не розділені по групах. Головне – не протиставлення, а об'єднання людей в ім'я усвідомлення нагальних і одночасно вічних проблем буття. Те, що сталося колись, може повторитися зараз. Подібне застереження в прихованій формі несуть Пінтерові твори. Таким чином, причотподібність стає вагомою рисою політичних драм, де до уваги читача постає комічність, яка забарвлена в драматичних тонах. Це прослідковується в п'єсах «Саме так» і «Новий світовий порядок». Персонажі цих драм – словесні маски, в першому випадку – маски політиків, в другому – бандитів. На відміну від перебільшеного антигероя персонажі соціально детерміновані. Про їхню діяльність, освіту, положення в суспільстві ми дізнаємося по мові. Самопрезентація персонажів стає можливою завдяки достатку слів і виразів політичного мови та кримінального жаргону. Ситуації, які показує автор в цих двох п'єсах, абсолютно не смішні, швидше, навпаки: двоє, наближених до політичних кіл, Стефан і Роджер (його ім'я співвідноситься з назвою піратського прапора – Веселий Роджер) обговорюють «за стаканчиком» спотворення реальних фактів у засобах масової інформації. Роджер практично до кінця п'єси впевнений, що ці спотворення стосуються економічних показників, мова ж йде про життя людей [8, с. 220].

Конфлікт політичних драм заключається в формулі: Система – Людина. З двох полюсів, між якими розвивався політичний театр – документальним і белетристичним, – Пінтер схильний до останнього: проаналізувавши тенденції політичного життя на певному етапі, драматург створює «історію», яка відтворює його рецепцію подій і явищ. Політичні драми Пінтера акцентуються на ворожості тоталітарної системи до всього індивідуального, тому автор зображує найрізноманітніші способи, за допомогою яких здійснюється перетворення людей в тоталітарному суспільстві в безмовну покірну масу. Принцип побудови сюжетних колізій драм співзвучний «театру жорстокості». У політичних драмах Пінтера діалог є не стільки інструментом виявлення психологічної переваги персонажів, скільки відображає відносини агресора-переможця і жертви. Асоціативне поле діалогів п'єс включає історичні і політичні реалії післявоєнної дійсності.

За стилістикою політичні драми Пінтера мають певні розбіжності. У ранніх п'єсах суспільство зображено більш метафорично. Це проявляється у замкненому просторі та розкритті стосунків між представниками системи. Пінтер змальовує можливі ситуації реального протистояння тоталітарної влади та її жертв.

Чітко прослідковується що композиція і стилістика політичної драми Гарольда Пінтера співвідноситься з художньою стилістикою «театру жорстокості». Жорстокість політичного театру Пінтера загалом позбавлена очищувальної дії катарсису і приводить до того, що глядач лишається сам-на-сам із жахливою реальністю сцени. Це не дає йому змоги відсторонення, рятівного усвідомлення того, що побачене його не стосується, і цим викликає у глядача не тільки співчуття до жертв, а й відчуття особистої відповідальності за те, що відбувається у світі.

Висновки. Як видно із дат написання драм, вони створені в 80-ті – 90-ті роки, коли Гарольд Пінтер брав активну участь у політичному житті країни та світу, в цей час він пише багато зі своїх політичних статей, відкриті листи до уряду, звернення, дає інтерв'ю по телебаченню і радіо. Але, на відміну від його політичних висловлювань, драми не спрямовані на агітацію або пропаганду. Тут немає прямих висловлювань, явного викриття, критики. Авторська позиція прихована, всі

паралелі виникають у свідомості глядача чи читача. Багатозначність трактування подій, образів, символів – відмінна риса будь-якого твору Гарольда Пінтера – проявляється у всій повноті, незважаючи на актуальність і злободенність тематики.

Література:

1. Абрамович Г. Тема / Г. Л. Абрамович // Словарь литературоведческих терминов. – М. : Просвещение, 1974. – С. 405–406.
2. Бэнтли Э. Жизнь драмы / Э. Бэнтли; [пер. с англ. В. Воронина, предисл. И. В. Минакова]. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 416 с.
3. Гачев Г. Д. Содержательность литературных форм / Г. Д. Гачев, В. В. Кожин // Теория литературы: Основные проблемы в историческом освещении: Роды и жанры. – М. : Наука, 1964. – Т. 2. – С. 21.
4. Театрализация психологизма в пьесах Гарольда Пинтера // Проблемы жанра и стиля в литературе: Сб. науч. тр. / Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2004. – С. 276–307.
5. Дюшен И. Театр парадокса / И. Дюшен. – М. : Искусство, 1991. – 300 с.
6. Літературознавчий словник-довідник [Текст] : словник / Ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. – 2-е вид., випр., доп. – К. : Академія, 2007. – 752 с.
7. Меркулова М. Г. Ретроспекция в английской «новой драме» конца XIX – начала XX века: истоки и функционирование : Монография / М. Г. Меркулова. – М. : Прометей, 2005. – 184 с.
8. Пинтер Г. Коллекция. Пьесы / Г. Пинтер; [сост. Ю. Фридштейн]. – СПб. : Амфора, 2006. – 306 с.
9. Шульц С. А. Драма как объект исторической поэтики / С. А. Шульц // Филологические науки. – 2004. – № 2. – С. 14–21.
10. Pinter H. Various Voices. Prose. Poetry. Politics 1948-1998 / Harold Pinter. – London : Faber and Faber, 1998. – 242 p.